

nalnej Izby Obrachunkowej o negatywne zaopiniowanie wykonaniu budżetu gminy za poprzedni rok, co może się wiązać z nieudzieleniu absolutorium dla organu wykonawczego.

Z teoretycznego punktu widzenia w aktach założycielskich spółek samorządowych uwidacznia się konieczność uiszczenia przez gminy dopłat, jednakże pozostawia się ten istotny aspekt sprawy dla bytu spółki w zapisie syntetycznym uzależnionych od odrębnych uchwał zgromadzenia wspólników. Przekazane przez gminę dopłaty spółce nie wymagają notyfikacji. Polska podpisując w dniu 1.05.2004 roku Traktat Akcesyjny zobowiązała się nie tylko przestrzegać w krajowym porządku prawnym prawo wspólnotowe, lecz cały jego dorobek, łącznie z orzeczeniami Trybunału Sprawiedliwości. Zgodnie z wykładnią TS spółka samorządowa jest postrzegana w koncepcji podmiotu wewnętrznego [12], co warunkuje zlecenie jej wykonywanie usług publicznych z wolnej reki bez przetargów, jednak z zachowaniem wymogów kalkulacji ekonomicznej i swoistego balastu wynikającego z realizacji zadań publicznych.

Wnioski. Spółki samorządowe kapitałowe stoją więc wraz z zarządami na rozdrożu prawnym i faktycznym, gdzie jak w soczewce skupiają się interesy ekonomiczne, polityczne, społeczne i zadania własne gminy. We wskazanych tu interesach jak w tyglu kapitałowa spółka samorządowa mając ograniczoną pozycję wyjściową na rynku konkurencyjnym usiłuje z różnym skutkiem i wynikami realizować swoje zadania statutowe oraz zadania własne gminy.

W takiej konstrukcji prawnej stron uprawnionych i zobowiązanych gmina przez organ wykonawczy oraz stanowiący prawo, nie może działać na szkodę spółki poprzez podejmowanie uchwał naruszających jej interes ekonomiczny, a spółka zobligowana jest zobowiązanie wykonać z należytą starannością.

Literatura

1. Zdybel R. Spółka kapitałowa w samorządzie gminnym. Uwarunkowania prawno ekonomiczne a wymagania gospodarki rynkowej, Przegląd Sądowy nr 10/2006.
2. Kodeks spółek handlowych. Ustawa z dnia 15 września 2000 roku z póź. zm. stan sprawy na 1 stycznia 2008 r.
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie terytorialnym Dz. U. Nr 142 poz.159 z póź. zm.
4. Uchwała nr 66/2009 Rady Miejskiej w Przemyślu z dnia 26 marca 2009 r. // Dziennik Urzędowy Województwa Podkarpackiego.
5. § 8 ust. 2 aktu założycielskiego Miejskiego Zakładu Komunikacji Sp. z o.o. w Przemyślu.
6. Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym, Dz. U. Nr 19 poz. 100 z 2009 r.
7. Ustawa z dnia 20 grudnia 1996r. o gospodarce komunalnej, Dz. U. Nr 9 poz. 43 z 1997 r. z póź. zm.
8. Dodany ust. 2 w art.9 Ustawy o gospodarce komunalnej wszedł w Zycie z dniem 26.02.2009 r., Dz. U. 19 poz. 100 z 2009 r.
9. Art. 14 ust. 1 cyt. Ustawy o gospodarce komunalnej.
10. Czachurski W. Zobowiązania, Zarys wykładu PWN, Warszawa 1978 r. s. 27.
11. Art. 86 cyt Ustawy o samorządzie terytorialnym.
12. Art. 5 ust. 1 rozporządzenia nr 1370/07 dot. wyboru podmiotów z sektora przewozów autobusowych i tramwajowych stosuje się w takim przypadku reguły wynikające z dyrektyw wspólnotowych dot. zamówień publicznych 2004/17/WE oraz 2004/18/WE.

Стаття надійшла до редакції 7 листопада 2012 року

УДК 378.1

А. В. Шевчук,

кандидат економічних наук, докторант, старший науковий співробітник Інституту регіональних досліджень НАН України (Львів)
andrijchuk@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано основні трансформаційні процеси у вищій освіті України у ХХ-му – на початку ХХІ ст. Висвітлено зміну основних кількісних показників галузі як один із критеріїв суспільно-економічного розвитку. Охарактеризовано особливості трансформації вищої освіти України на сучасному етапі.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, вища освіта, трансформація, освітні центри.

А. В. Шевчук

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы основные трансформационные процессы в высшем образовании Украины в ХХ-м – начале ХХІ ст. Показано изменение основных количественных показателей отрасли как один из критериев общественно-экономического развития. Охарактеризованы особенности трансформации высшего образования Украины на современном этапе.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, высшее образование, трансформация, образовательные центры.

A V. Shevchuk

TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: RETROSPECTIVE ASPECT

In the article basic transformation processes in higher education of Ukraine in XX and at the beginning of the XXI centuries are analysed. The change of basic quantitative indexes of industry as one of criteria of social-economic development is reflected. The features of transformation of higher education of Ukraine on the modern stage are described.

Key words: higher education institution, higher education, transformation, educational centres.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. освіта стала визначальним фактором інноваційного розвитку суспільства, відбувається переосмислення ролі освіти як головного чинника набуття провідних позицій на ринку праці. Освітньо-науковий потенціал держави наразі має вирішальне значення у можливостях її конкурентоспроможності у глобальному економічному просторі. Освіта перетворюється на процес не короткострокового вивчення визначеного набору навчальних дисциплін та здобуття певної кваліфікації, а пожиттєвого освоєння особистістю нових знань для її адаптації у швидкозмінному

глобалізованому світі. За словами Каленюка І. С., «нове бачення освіти в забезпеченні суспільного прогресу стає підставою для радикальних трансформаційних змін її загальної концепції, у змісті, формах організації, управління та фінансування» [1]. Фундамент розвитку вищої освіти України був закладений ще задовго до проголошення незалежності. У Радянський період розвитку нашої держави була сформована потужна освітньо-наукова мережа вищих навчальних закладів, яка і стала основою трансформаційних процесів у вищій освіті після здобуття незалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку освітньої сфери стали широко досліджуваними серед сучасної наукової громадськості. Найрізноманітнішим аспектам вирішення проблем галузі присвятили свої праці такі науковці, як Каленюк І. С. [2; 3], Куклін О. В. [4], Педченко Г. П. [5] Саєнко О. О. [6] та ін.

Водночас, попри значну кількість публікацій з питань трансформації вищої освіти України досі широко не висвітлювалися питання її трансформації упродовж ХХ-го – початку ХХІ ст. Дослідження кількісних та якісних параметрів розвитку української вищої освіти дозволить оцінити її потреби в ретроспективному аспекті.

Метою статті є аналіз особливостей розвитку вищої освіти України у ХХ-му та на початку ХХІ ст.

Основні результати дослідження. Вища освіта в Україні має давню і глибоку традицію, яка сягає своїм корінням ще часів братських шкіл, які почали виникати наприкінці ХІІ-го – на початку ХІІІ ст. у Львові (1585), Києві (1615), Луцьку (1620), Вінниці, Немирові, Кам'янці-Подільському й деяких інших містах.

Інтенсивний розвиток мережі вищих навчальних закладів розпочався напередодні Другої світової війни: якщо у 1914/15 н.р. на території України налічувалося 27 ВНЗ, то у 1933/34 н.р. їх кількість зросла до 173 (у 6,4 раза). Радянська система вищої освіти України була частково сформована у 1939 р., після приєднання західноукраїнських земель. До початку 1938/39 н.р. в УРСР працювало шість класичних університетів – Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський і Чернівецький. У 1950–1960-х рр. розпочалася реформа з укрупнення ВНЗ, унаслідок чого їх число скоротилося із 160-ти у 1950/51 н.р. до 134-х у 1955/56 н.р. Одночасно в розширених мережі ВНЗ збільшувалася кількість студентів. У період від 1914/15 н.р. до 1955/56 н.р. вона зросла у 9,3 раза (від 35,2 до 325,9 тис. осіб). Відбувалося розширення географії ВНЗ, проте головними центрами вищої освіти продовжували залишатися Харків, Київ, Одеса і Львів. У 1958/59 н.р. у цих містах діяло 70 вищих навчальних закладів зі 140, у них навчалось 59% загальної чисельності студентів. У Харкові було 24 вищих навчальних заклади, Києві – 18, Одесі – 16, у Львові – 12.

Протягом 1960–1980-х рр. кількість ВНЗ збільшилась у 1,2 раза (від 132 у 1965/1966 н.р. до 149 у 1990/91 н.р.), студентів у цей самий період побільшало в 1,3 раза (від 690 тис. до 881,3 тис. осіб).

Разом із зміною кількісних показників ВНЗ відбувалися структурні трансформації у вищій освіті. Істотно змінилося і співвідношення кількості студентів, які навчаються на денному, вечірньому та заочному відділеннях. Кількість студентів стаціонарного відділення зросла у 3,5 раза від 1950-го до 1990 рр., заочної форми навчання – у 6 разів, а вечірньої форми навчання – у 17,1 раза. Структурне співвідношення між кількістю студентів на різних формах навчання змінилося таким чином: частка студентів на денній формі навчання у 1950/51 н.р. сягала 74%, до 1965/66 н.р. знизилася до 39%, а до 1990/91 н.р. зросла до 59%; частка студентів на вечірній формі навчання у 1950/51 н.р. становила лише 2%, до 1970/71 н.р. зросла до 16% і поступово скоротилася до 8% у 1990/91 н.р.; частка студентів заочної форми навчання у 1950/51 н.р. складала 24%, у 1965/66 н.р. зросла до 45% і поступово знижується досягла 33% у 1990/91 н.р. Як бачимо, стаціонарна форма навчання постійно переважала, а коливання кількості студентів на різних формах навчання було зумовлено вимогами і потребами централізовано-планової економіки, інтенсивним розвитком народного господарства УРСР. Відчутне збільшення кількості студентів вечірньої форми навчання було зумовлено необхідністю поєднувати професійну діяльність із підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня. Потреби

розбудови післявоєнного господарства та централізованої економіки визначали й основні напрями підготовки фахівців у ВНЗ. Підготовлені фахівці в основному забезпечували запити промисловості та будівництва (31% загальної кількості студентів ВНЗ у 1958 р. і 36% у 1991 р.), а також освіти (36% у 1958 р. та 32% у 1991 р.). До 1990-х рр. поступово почала збільшуватися кількість студентів у сфері економіки і права, транспорту та зв'язку.

Серед регіонів України найбільшими освітніми центрами продовжували залишатися Харків, Київ, Одеса, Львів, Дніпропетровськ, де було сконцентровано понад 60% навчальних закладів і студентів.

Після здобуття незалежності в Україні розпочалися активні трансформаційні процеси у вищій освіті, що були зумовлені новими політико-економічними реаліями та вимогами часу. Почала створюватися законодавча основа для розвитку сфери освіти. У 1991 р. було ухвалено Закон України «Про освіту», який засвідчив право громадян на здобуття освіти у всіх державних закладах, а також регламентував діяльність ВНЗ, їх організаційну структуру, основні напрями діяльності, уможливив появу нових навчальних закладів різного типу і форм власності, перехід державних вузів на частково платну систему навчання, запровадив систему освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої школи [12]. Наступним етапом стало утворення Міністерства освіти України [13], що сприяло ліквідації державної монополії на надання освітніх послуг і розвитку автономії освітніх закладів. Структурні зрушення в політико-економічній сфері сприяли збільшенню кількісних та якісних показників розвитку галузі вищої освіти. Розширюється географія ВНЗ, починають функціонувати заклади нових типів і форм власності. Розвитку зазначених процесів сприяло також зростання попиту населення на послуги освіти, що підживлювався структурними перетвореннями в економіці й новими вимогами часу до освітньо-кваліфікаційного і фахового рівня працівників.

Від 1991 р. кількість вищих навчальних закладів в Україні збільшилась у 2,3 раза, а кількість студентів до 2008 року зросла у 2,7 раза та почала поступово зменшуватися, що зумовлено демографічними факторами (рис. 1). Істотний негативний вплив на розвиток і діяльність ВНЗ мала перманентна економічна криза у 1990-х рр., яка виявилася в постійному зменшенні обсягів централізованого фінансування, припиненні фінансової підтримки вищої освіти з боку підприємств та організацій, фактичному руйнуванні сектору науково-дослідних установ. Одночасно із структурними змінами в економіці відбулася зміна структури підготовки фахівців у бік збільшення випуску економістів, юристів, менеджерів та інших фахівців соціального спрямування, зокрема за рахунок приватних інвестицій.

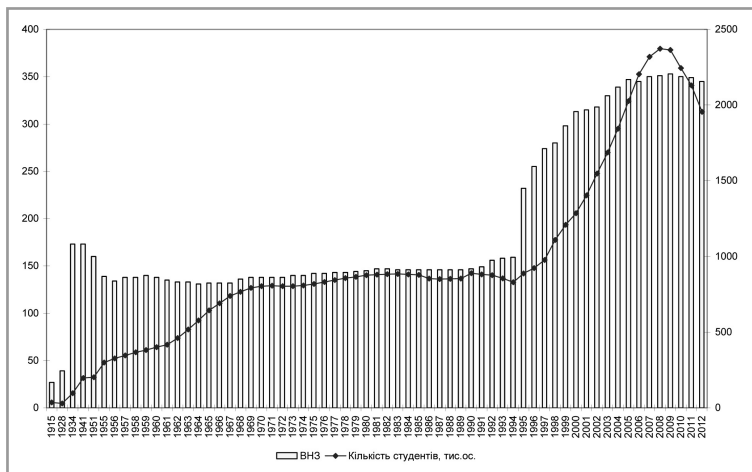

Рис. 1. Динаміка кількості ВНЗ та студентів у них, 1915–2012 рр.

Джерело: [7, с. 488–495; 8, с. 325–335; 9, с. 186–192; 10, с. 450–453; 11, с. 443–449]

У регіональному розрізі спостерігалось значне збільшення кількості ВНЗ, що, з одного боку, створює ширші можливості доступу населення до освітніх послуг (рис. 2), але з другого боку – не завжди забезпечує належну якість наданих послуг.

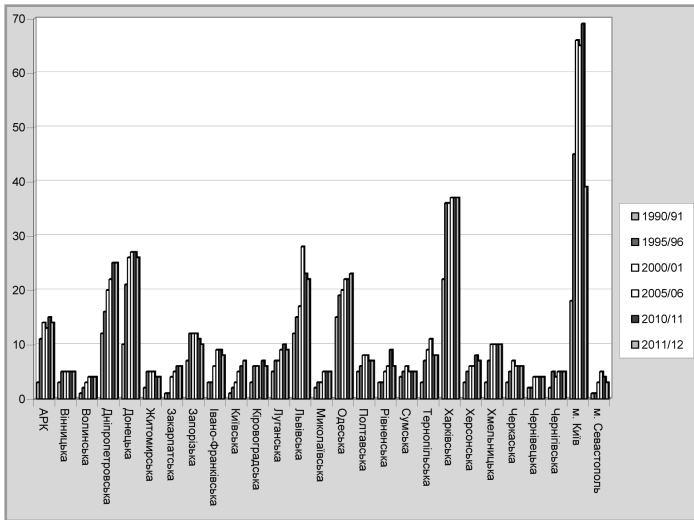

Рис. 2. Динаміка кількості ВНЗ у регіонах України, 1990-2012 рр.
Джерело: [9, с. 186-192; 10, с. 450-453; 11, с. 443-449]

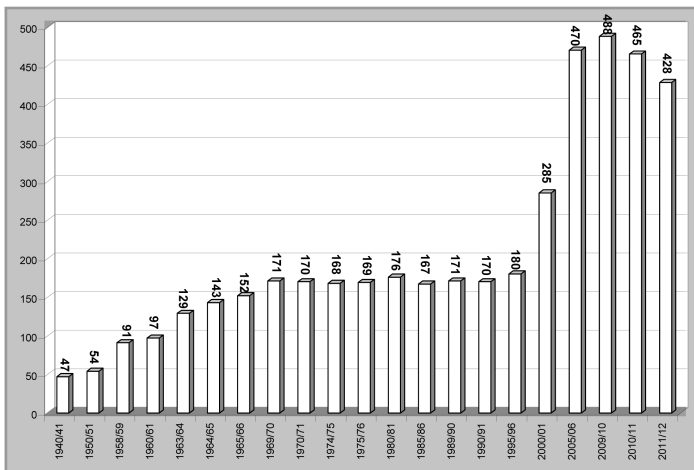

Рис. 3. Динаміка чисельності студентів у розрахунку на 10 тис. населення, 1940-2012 рр.
Джерело: [7, с. 488-495; 8, с. 325-335; 9, с. 186-192; 10, с. 450-453; 11, с. 443-449]

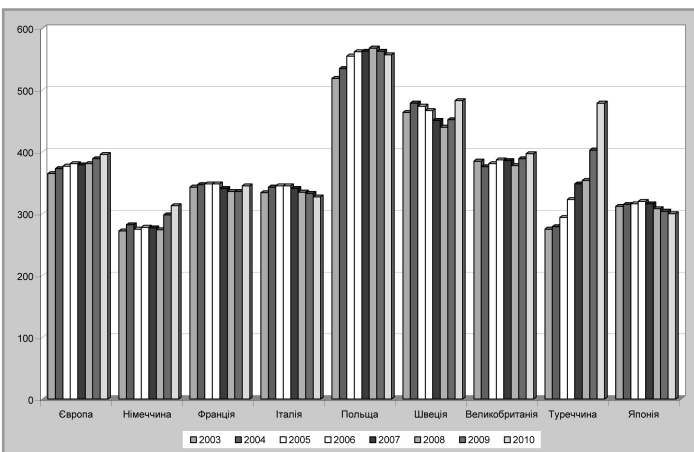

Рис. 4. Динаміка чисельності студентів у розрахунку на 10 тис. населення в ряді країн світу, 2003-2010 рр.
Джерело: [14; 15]

Розширилася мережа ВНЗ, заснованих на недержавній формі власності, а також самофінансованих державних вищих навчальних закладів, які не отримують державної фінансової підтримки. У результаті відбулася диверсифікація джерел фінансування вищої освіти за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб.

Логічною виглядає ситуація, коли поряд із поступовим зростанням кількості навчальних закладів і студентів збільшується й частка студентів, що припадає на 10 тис. населення. Від 1940-го до 2008 рр. це співвідношення зросло у 12,9 разів (рис. 3), що свідчить про підвищення рівня загальної освіченості населення. На жаль, після 2008 р. зазначений показник почав поступово знижуватися, що зумовлено зменшенням кількості абітурієнтів.

Схожа ситуація спостерігається і в деяких європейських країнах. У ЄС загалом поступово зростає кількість студентів на 10 тис. осіб. Особливо швидкими темпами цей показник збільшується у країнах, що розвиваються, наприклад у Туреччині (рис. 4).

На жаль, новостворені вищі навчальні заклади дуже часто не в змозі забезпечити надання освітніх послуг належного рівня, оскільки не мають у своєму складі достатньої кількості кваліфікованого науково-педагогічного персоналу, потужної матеріальної бази для здійснення наукових досліджень, навчально-освітніх програм, які б відповідали потребам підготовки фахівців високого освітньо-кваліфікаційного рівня. Як наслідок, трапляються випадки визнання дипломів недійсними ще до закінчення навчання в обраному ВНЗ. Швидке зростання кількісних показників ВНЗ не відбулося на покращенні якості надаваних послуг, і жоден із вищих навчальних закладів України не потрапив у світові рейтинги ВНЗ, а отже, не є конкурентоспроможним у глобальному освітньому просторі. Функціонування великої кількості мало-потужних ВНЗ зумовило необхідність їх оптимізації та укрупнення, тобто створення потужних регіональних університетів із потужною навчально-матеріальною і науко-дослідницькою базою [16, с. 4].

Відповідно до проведених досліджень [17], процес трансформації системи вищої освіти України характеризується певними особливостями, серед яких, на нашу думку, варто відзначити: запровадження ступеневої системи вищої освіти; початок процесу формальної деідеологізації вищої освіти; зосередження необмеженої влади в руках управлінського менеджменту університетів, що призвело до посилення бюрократизації та корупційності у ВНЗ; вироблення нового погляду на гуманізацію вищої школи, отримання більшої свободи у визначенні програм, введенні нових авторських методик і альтернативних підручників; демілітаризація навчального процесу в цивільних ВНЗ, скорочення мережі військових ВНЗ.

Висновки. Якісна освіта стала запорукою конкурентоспроможного розвитку держави у глобальному економічному просторі, однак формування вищої освіти є процесом тривалим, що має під собою міцне історичне підґрунтя. Найбільші освітні центри України, на які сьогодні припадає понад 60% навчальних закладів та студентів, почали формуватися ще в першій половині ХХ ст. У розвитку вищої освіти можна виокремити два найбільші періоди: перший період – після Другої світової війни, або радянський період, що характеризується інтенсивним розвитком вищої освіти, особливо технічних та інженерних спеціальностей, а також надмірною заідеологізованістю процесу навчання; другий період – після проголошення не-

залежності України, коли переважав екстенсивний розвиток освітньої галузі, швидко розширилася мережа ВНЗ, покращився доступ громадян до освітніх послуг, однак значно знизилася якість здобутої освіти.

Незважаючи на успадкований від часів СРСР високий освітній рівень українського суспільства, держава потребує реформування якості її складової, освітня експансія повинна змінитися переорієнтацією випускників ВНЗ на запити ринку праці, а освітній потенціал має бути приведений у відповідність до сучасних потреб суспільства, економіки та стратегії розвитку України.

Література

1. Лук'яненко Д. Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / Д. Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
2. Каленюк І. С. Сучасні тенденції розвитку освіти в глобальному середовищі [Електронний ресурс] / І. Каленюк // Наук. вісник ЧДІЕУ. – 2010. – № 1(5). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NvChdieu/2010_1/kalenuk%204-16.pdf
3. Каленюк І. Університети в координатах глобального розвитку / І. Каленюк // Вища школа: Наук.-практ. видання. – 2009. – № 8. – С. 5–12.
4. Куклін О. В. Модернізація вищої освіти України: стратегічні засади, тенденції та напрями реалізації / О. В. Куклін // Економіка та управління національним господарством: Наук. вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 4(12). – С. 34–39.
5. Педченко Г. П. Трансформація системи вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Г. П. Педченко. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_4/18-4-45.pdf
6. Саєнко О. О. Аналіз тенденцій розвитку сучасного ринку ви-

щої освіти в Україні / О. О. Саєнко // Економічний простір. – 2012. – № 58. – с. 299–306.

7. Народне господарство Української РСР у 1970 році. Статистичний щорічник. – К.: Статистика, 1971. – 388 с.
8. Народне господарство Української РСР у 1980 році. Статистичний щорічник. – К.: Техніка, 1981. – 383 с.
9. Народне господарство Української РСР у 1990 році. Статистичний щорічник. – К.: Техніка, 1991. – 496 с.
10. Статистичний щорічник України за 2000 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2001. – 560 с.
11. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Август-Трейд, 2011. – 560 с.
12. Про освіту: Закон України від 18.10.2012 р. № 1060-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page>
13. Про утворення Міністерства освіти України та ліквідацію Міністерства народної освіти України і Міністерства вищої освіти України: Указ Президента України від 12.12.1991 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2/91>
14. Eurostat [Electronic resource]. – Access mode: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
15. Japan statistical yearbook 2012 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/1431-02.htm>
16. Кремень В. Чому і що потрібно змінювати в українській освіті / В. Кремень // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 200. – 1 листоп.
17. Фінніков Т. Загальний огляд системи вищої освіти України [Електронний ресурс] / Т. Фінніков. – Режим доступу: http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc

Стаття надійшла до редакції 5 листопада 2012 року

Олег Соскін став найбільш цитованим за кордоном українським ученим

Директор Інституту трансформації суспільства, професор Національної академії управління **Олег Ігорович Соскін**, за інформацією міжнародного каталогу та бази даних **SciVerse SCOPUS** (Амстердам, Нідерланди), визнаний як найбільш цитований автор наукового економічного журналу «Актуальні проблеми економіки» (видавець – Національна академія управління) за 2010–2011 рр. На сьогоднішній день це єдиний економічний журнал в Україні, зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних **SciVerse SCOPUS**.

Зокрема, найбільше цитується стаття О. Соскіна **«Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив»** (*Defining National Economic Model of Ukraine: Comparative Analysis of Potential Alternatives*), опублікована в «Актуальних проблемах економіки» №1(103)'2010 (стор. 47–56).

Високий імпакт-фактор Олега Соскіна як ученого-економіста було визначено за такими критеріями, як кількість завантажень його статей, кількість цитувань їх окремих положень іноземними авторами та кількість посилань на статті О. Соскіна у списках літератури наукових видань учених за кордоном.

За інформацією НАУ